

DAN SPERBER:**METODOLOGICKÝ INDIVIDUALIZMUS A KOGNITIVIZMUS
V SOCIÁLNYCH VEDÁCH**

Chcel by som porovnať dve interpretácie predstavy metodologického individualizmu - silnú a slabú - a dve interpretácie predstavy kognitivismu - tiež silnú a slabú. Toto dvojité porovnanie určuje štyri spôsoby, ktorými by v sociálnych vedách niekto mohol byť zároveň metodologickým individualistom a kognitivistom. Jeden z týchto spôsobov, pri ktorom sú obe pozície zastávané v slabej interpretácii, je málo zaujímavý. Dokážem tiež, že ďalší spôsob, pri ktorom sú obe pozície zastávané v silnej interpretácii, je nekoherentný. Potom porovnam dve zostávajúce možnosti.

Podľa metodologického individualizmu (nech sa už táto predstava interpretuje akokoľvek) sa dajú sociálne javy adekvátne vysvetliť poukázaním na to, že sú výsledkom individuálnych správania. Metodologický individualizmus sa zvyčajne stavia do protikladu voči holizmu, podľa ktorého sa sociálne javy dajú vysvetliť iba prihliadnutím na správanie alebo vlastnosti entít, ktoré sú neredukovateľne nad-individuálne, napríklad kultúra alebo inštitúcie.

Oveľa menej sa zvykne zdôrazňovať, že metodologický individualizmus je aspoň principiálne v protiklade voči inému názoru, ktorý by sa dal nazvať "pod-individualizmom". Podľa pod-individualizmu by sa malo adekvátne vysvetlenie sociálnych javov odvolávať na správanie alebo vlastnosti pod-individuálnych entít. Pod-individualistické vysvetlenia sú v sociálnych vedách zriedkakedy využívané (zaujímavou historickou výnimkou je Gabriel Tarde [10]). Takéto vysvetlenia sú však štandardné v epidemiológii, ktorá je tiež vedou o kolektívnych javoch. Dobré vysvetlenie infekčnej epidémie sa zameriava na správanie patogénnych činiteľov, baktérií či vírusov, a na správanie antigénov vytváraných imunitným systémom. Jednotlivci (ktorých správanie je, samozrejme, pre vysvetlenie tiež relevantné) sú miestom, v ktorom sa mnohé z týchto pod-individuálnych procesov odohrávajú, nie sú však aktérmi týchto procesov. Iný príklad pod-individualistického vysvetlenia predstavuje neodarvinistický pohľad na kultúru, zastávaný Richardom Dawkinsonom ([4]; [5]); o diskusii (pozri [19], 5. kap.). Podľa Dawkinsa sa kultúra skladá z jednotiek informácie, ktoré on nazýva "mémy" a ktoré sa tak ako vírusy replikujú vo vnútri jednotlivcov a ich prostredníctvom.

Súčasná kognitívna psychológia všeobecne považuje za samozrejmé, že väčšina mentálnych procesov je nevedomá. Mali by byť nevedomé mentálne procesy považované za individuálne, alebo za pod-individuálne, pre ktoré je jednotlivec miestom, no nie ich aktérom? To závisí od toho, ako určíme predstavu jednotlivca.

Čím sú jednotlivci podľa metodologického individualizmu? Sú to ľudské organizmy, ktoré skúma biológia a naturalistická psychológia? Sú to osoby, vedomé subjekty, postavy, aktéri, ktorými sa zaoberá psychológia zdravého rozumu? Z hľadiska

naturalistického psychológa alebo filozofa (napr. [6]) nie je osobnosť daná - skôr sa na ňu treba pozeráť ako na produkt procesu socializácie (ako napokon tvrdili aj mnohí anti-individualistickí, anti-naturalistickí antropológovia a sociológovia).

Metodologickí individualisti prisudzujú dôležitú explanačnú úlohu nezámerným a nepredvídaným dôsledkom zámerného správania. Lenže čo s nezámerným správaním? A čo s nezámernými aspektmi nezámerného správania? Inými slovami, mali by sme venovať pozornosť všetkým aspektom všetkých ľudských správání, alebo by sme mali vyhradiť výnimočne dôležitú explanačnú úlohu len vedomému ľudskému *konaniu*? A ako majú byť vysvetlené tie individuálne správania, ktoré sa berú do úvahy pri vysvetlení sociálnych javov? Máme sa oprieť o vedeckú psychológiu so všetkými jej zdrojmi, alebo prihliadať iba na *dôvody* aktérov?

Metodologický individualizmus vo svojej silnej interpretácii, ktorá je zároveň najplodnejšia a najrozšírenejšia (od Webera a Hayeka po Boudona a Elstera), tvrdí, že sociálne javy treba vysvetľovať poukázaním na to, ako vyplývajú z individuálnych konaní, ktoré samotné treba vysvetľovať dôvodmi aktérov. Práve o takto chápanom metodologickom individualizme chcem diskutovať. Keď používam termín "individualizmus" bez ďalšieho spresnenia, musí sa chápať v takomto silnom zmysle. Na druhej strane, naturalistický názor, ktorý zastávam ja, je individualistický v slabom zmysle. Naturalizmus prisudzuje kauzálnu úlohu výhradne takým entitám a procesom, ktorých prírodný charakter je zjavný. Naturalizmus sa nedá zosúladiť s tradičným holizmom, prisudzujúcim kauzálnu úlohu nad-individuálnym entitám, ktorých miesto v prírode je úplne mystériezne. Naturalizmus nesúhlasí ani s individualizmom v silnom zmysle, pretože iba organizmy, a nie osoby či aktéri, sú zjavne naturálnymi entitami.

Individualistický prístup sa zameriava na dôvody a racionalitu sociálnych aktérov. V tomto ohľade sa metodologický individualizmus zaoberá mentálnymi reprezentáciami, ich základom a úlohou v správaní, teda kogníciou. Úplne všeobecne sociálne vedy, ktoré okrem iného skúmajú presvedčenia, ideológie, technické poznatky atď., majú triviálne kognitívny rozmer. Výskumné programy zamerané na tento aspekt sociálnej a kultúrnej oblasti by sa dali nazvať "kognitivistické" v slabom zmysle termínu. Avšak v tomto článku budem používať termíny "kognitívny" a "kognitivistický" v silnejšom zmysle, ktorý majú tieto termíny v striktno chápaných kognitívnych vedách.

Základom kognitívnych vied je ambícia poskytnúť naturalistické a mechanistické vysvetlenie mentálnych procesov. Vysvetlenie je mechanistické vtedy, keď analyzuje nejaký zložitý proces ako súbor elementárnejších procesov, a naturalistické je do tej miery, do akej jestvujú dobré dôvody myslieť si, že samotné tieto elementárnejšie procesy sa dajú analyzovať mechanistickým spôsobom postupne až na takú úroveň, na ktorej je ich prírodný charakter úplne zrejmy.

Takmer všetky oblasti dnešnej psychológie sa nazývajú "kognitívnymi". Ak sa tento termín chápe v slabom zmysle, jedinou námietkou je to, že sa používa nadbytočne. Napokon každá oblasť psychológie je aspoň sčasti o mentálnych reprezentáciách. Ak sa na druhej strane "kognitívny" chápe v silnom zmysle, tak je zrejmé, že mnohé výskumné programy v súčasnej psychológii nechcú poskytovať mechanistické a naturalistické vysvetlenia, a teda nie sú striktno kognitivistické, nech už sú ich iné zásluhy akékoľvek.

V sociálnych vedách nie sú mechanistické vysvetlenia až také zriedkavé - mnohé individualistické vysvetlenia sa skutočne dajú chápať ako mechanistické - lenže zriedkakedy sú naturalistické. Ak sa má rozvíjať skutočný naturalistický prístup, mali by sa vybudovať mosty medzi sociálnymi vedami a susednými disciplínami: biológiou, ekológiou a najmä psychológiou v jej naturalistických aspektoch. Takéto spojenia existujú medzi demografiou a biológiou alebo medzi humánnou geografiou a ekológiou. Na druhej strane, spojenia s kognitívnou psychológiou sú zriedkavé a buď zostávajú iba programovými, alebo sa obmedzujú na skúmanie veľmi špecializovaných tém, napríklad vývinu jazykov či klasifikáciu farieb.

Nikto nepomýšľa (aspoň dúfam) na včlenenie sociálnych vied do vied kognitívnych. Oveľa skromnejšie by bolo želanie, aby sa do zoznamu súčasných výskumných programov v sociálnych vedách zaradil program ukotvený čiastočne v kognitívnych vedách a zameraný na poskytnutie skutočných naturalistických vysvetlení sociálnych faktov. Takýto program bol zriedkakedy vypracovaný, neutrviac o jeho praktickom uskutočnení (pozri však [1]; [3]; [7]; [8]; [9]; [15]; [16]; [19]; [20]). Ja osobne som vždy tvrdil, že takýto program by mal mať podobu epidemiológie reprezentácií.

Vráťme sa späť k epistemológii. Je epidémia chrípky sociálnym javom? Aspoň čiastočne áno. Takáto epidémia nielenže má sociálne účinky, čo platí aj o čisto prírodnej katastrofe ako zemetrasenie, ale má aj sociálne príčiny - podporné príčiny, napríklad koncentrácia a každodenný pohyb populácie, a zabraňujúce príčiny, napríklad zdravotná politika. Individualisti by mohli odôvodnene trvať na tom, že sociálne aspekty epidémie chrípky by sa dali bez ťažkostí vymedziť pomocou individualistického stanoviska. Riziká spôsobené či obidené jednotlivcami pochádzajú z ich konaní, ktoré samotné treba vysvetľovať ich dôvodmi.

V prípade chrípky je rozdelenie práce medzi pod-individualistickým epidemiológom a individualistickým sociológom pomerne ľahké. Rozdelenie práce by sa zdalo dokonca ešte ľahšie v prípade tabakovej závislosti. Tabaková závislosť je epidemiologický jav, ktorého účinky sú psychologické a príčiny behaviorálne. Tabaková závislosť je spôsobená ľudskými konaniami, najmä opakovanými aktmi fajčenia. Sociológ by teda mohol skúmať behaviorálne príčiny tabakovej závislosti a epidemiológ jeho účinky na zdravie a vzťah príčiny/účinku.

Praktický sylogizmus, ktorý vedie fajčiarov k zapáleniu si cigarety, je smutný a nudný: túžim po slasti poskytnutej fajčením, fajčenie uspokojí túto túžbu, teda fajčím. Fajčenie má niekedy dodatočné či alternatívne, "sociologickejšie" dôvody, napríklad túžba napodobňovať iných, alebo túžba dožiť si pokojnú chvíľku. Avšak vo všeobecnosti zostáva faktorom najlepšie predikujúcim chvíľu, keď si fajčiar zapáli cigaretu, pokles hladiny nikotínu v krvi pod určitý prah. Táto príčina, ktorá nemá nič spoločné s kalkuláciou dôvodov, je pri vysvetlení tabakovej závislosti oveľa zaujímavejšia než praktický sylogizmus fajčiara a oveľa všeobecnejšia než príležitostné "sociologické" dôvody.

Štruktúra zaujímavého vysvetlenia tabakovej závislosti pochádza zo zložitej slučky so spätnou väzbou, ktorej súčasťami sú fyziologické a ekonomické faktory. Fajčiari

fajčia, pretože pociťujú túžbu fajčiť. Túžbu fajčiť pociťujú preto, lebo ich hladina nikotínu klesá. Pokles hladiny nikotínu je príčinou fajčenia, pretože u fajčiarov sa táto hladina udržuje na priemernej úrovni, ktorá je dostatočne vysoká, aby spôsobila psychologickú závislosť. Táto hladina sa udržuje na dostatočne vysokej úrovni preto, lebo fajčiari fajčia. Od opisu tohto psychofyziologického mechanizmu sebaudržovania tejto potreby sa dá bez ťažkostí presunúť k sociálnej ekonomii tabakovej závislosti: dopyt spúšťa ponuku, ponuka spúšťa dopyt atď.

V takomto vysvetlení máme zložitý kauzálny reťazec, spájajúci mnohé kauzálne procesy, niektoré sú vnútorné v jednotlivom organizme, iné zasa nastávajú v prostredí. Medzi vnútorné príčiny patria mentálne príčiny. Medzi mentálne príčiny patria presvedčenia, túžby a praktické sylogizmy vedúce ku konaniam. Presvedčenia, túžby a praktické inferencie sa dajú opísať ako "dôvody". Ak to urobíme, upozorníme na fakt, že tieto mentálne stavy a procesy sa dajú ohodnotiť z normatívneho hľadiska: dá sa posúdiť ich racionalita.

Individualistický postup v sociológii typicky vysvetľuje konania v termínoch dôvodov. To sa dá považovať za odpoveď na oprávnený nárok. Vysvetlenie v termínoch dôvodov sa odvoláva na určitú formu zrozumiteľnosti, ktorá je základom našich vzájomných interakcií. O dôvodoch sa dá diskutovať, pomáhajú určiť zodpovednosť. Avšak z naturalistického hľadiska by nás dôvody nemali zaujímať *qua* dôvody, ale *qua* príčiny medzi inými príčinami. Nie sú *a priori* zaujímavejšie než iné príčiny.

Epidemiológia v najširšom zmysle je skúmaním spôsobu, ako sú rôzne okolnosti rozšírené v populácii. Skúmané okolnosti môžu byť fyziologické a patologické tak ako v klasickej epidemiológii, no môžu byť aj mentálne a "normálne",

Ľudskú populáciu obýva neskonale širšia populácia mentálnych reprezentácií všetkých druhov: presvedčenia, hodnoty, techniky, zábery, intencie atď. Tieto mentálne reprezentácie sú distribuované v mozgoch jednotlivcov. Správania sú spôsobované mentálnymi reprezentáciami. Správanie jednotlivca, napríklad chôdza či prehovor, môžu vnímať iní jednotlivci alebo môže zanechávať vnímateľné stopy, napríklad šľapaje či písmo. Takéto vnímateľné správania a stopy budem nazývať "verejnými produkciami". Verejné produkcie jednotlivca sa môžu stať vstupom pre mentálne procesy iných jednotlivcov, a tým byť príčinami konštruovania ich vlastných mentálnych reprezentácií. Tieto reprezentácie môžu následne spôsobiť verejné produkcie, ktoré môžu spustiť konštruovanie zasa iných mentálnych reprezentácií v iných jednotlivcoch, atď. Ľudská skupina je takto popretkávaná sieťou kauzálnych reťazcov, v ktorej sa striedajú mentálne a environmentálne spojenia. Tvrdím, že všetko sociálne je zachytené v tejto sieti.

Niektoré z týchto kauzálnych reťazcov majú stabilizujúci účinok [12]. Zameriavajú sa na distribúciu takých mentálnych reprezentácií v mysliach členov skupiny, ktoré, aj keď nie sú identické, predsa len sa aspoň navzájom podobajú a na distribúciu známych a spoľahlivých predmetov v prostredí skupiny. Napríklad pôsobivé argumenty vedú tých, ktorí ich počujú a dali sa nimi presvedčiť, k presvedčovaniu iných. Chodci sa pustia cestou, po ktorej ich nasledujú iní chodci a potom ďalší, a postupne vyšliapu v zemi cestičku. Každý stabilizujúci sociálny jav, či už opísaný ako sociálny čin, alebo ako kultúrna predstava, či ako inštitúcia, je výsledkom takýchto procesov distribúcie.

Opis sociálnych faktov z takéhoto epidemiologického hľadiska je zároveň mechanistický i naturalistický. Zložité procesy sú rozčlenené na zret'azenia elementárnych procesov. Niektoré z týchto elementárnych procesov skúma ekológia, iné elementárne procesy skúma kognitívna psychológia. Inými slovami, epidemiológia reprezentácií uznáva kauzálne sily iba v materiálnych javoch: v environmentálnych procesoch a v procesoch mysle/mozgu.

Zdá sa, že metodologický individualista by mohol pripustiť, že kauzálne vysvetlenie distribúcie reprezentácií v ľudskej skupine, pokiaľ je možné, bude vyčerpávajúcim vysvetlením tém sociálnych vied. Pokiaľ bude takéto vysvetlenie považovať dôvody sociálnych aktérov za mentálne príčiny ich činov, obsiahne vysvetlenie v termínoch dôvodov. Individualista však môže ešte stále trvať na tom, že aj keby sa projekt kauzálneho vysvetlenia niekedy skutočne podaril, aj tak by len ozrejnil zásadný charakter dôvodov. Epidemiológia reprezentácií by teda po strastiplnej okľuke trnistou cestou naturalizmu prinajlepšom splynula s metodologickým individualizmom. Ak je to tak, prečo by sa mali sociológovia starať o kognitívne vedy?

Máme však aj mnohé príklady, pri ktorých hrajú podstatnú úlohu pri stabilizovaní socio-kultúrnych javov iné psychologické faktory ako dôvody. Práve som uviedol prípad tabakovej závislosti. Inde som hovoril o prípade ľudových klasifikácií, presvedčení, ústnych tradícií (pozri [15]; [17]; [18]; [19]) a stručne ich spomeniem v závere. Lenže najskôr sa pozriem na prípad historickej lingvistiky (pozri aj [13]). Tá by mohla predstavovať skutočný test, pretože principiálne spĺňa tie najpriaznivejšie podmienky pre individualistické vysvetlenie.

Historická lingvistika je jednou z najrozvinutejších vied. Dlhú dobu bola individualistická v slabom zmysle, teda pokúšala sa vysvetliť také kolektívne javy ako jazyky a ich vývin ako kombinovaný účinok veľkého počtu jednotlivých rečových správani. Nejestvuje nijaká iná ľudská činnosť, pri ktorej sa prejavuje vôľa bohatším a jemnejším spôsobom, než reč. Hovoriaci svojim výberom slov, gramatických foriem, jazykových škál atď. dosahujú veľký počet cieľov. Zároveň hovoriaci miestne nepostrehnuteľným spôsobom modifikujú distribúciu lingvistických údajov, ktoré určia jazyk, nadobudnutý ďalšou generáciou. Vývin jazyka je teda nezámerným kumulatívnym účinkom nespočetných zámerných individuálnych činov. Mohol by to byť dokonalý prípad, na ktorom by mohol metodologický individualizmus v silnom zmysle preukázať svoju plodnosť. A naopak, ak silný individualistický prístup prispieva iba okrajovo k vysvetleniu vývinu jazyka, jeho explanačné sily nie sú také skvelé, za aké sa prehlasujú.

Opakujem, niet pochýb, že mikro-udalosti, spôsobujúce makro-vývin jazyka, sú zámerným činmi. Niet pochýb, že tento vývin je nezámerným účinkom takých činov. Ako by vôbec mohol silný individualistický prístup zlyhať pri vysvetlení takéhoto ideálne podaného prípadu? A zlyhať by mohol, pretože zámerné činy vždy majú nezámerné aspekty, ktorých kumulatívne kauzálne účinky môžu byť väčšie než účinky zámerných činov.

Kognitívna analýza reči skutočne ukazuje, aká zmes zámerných a nezámerných procesov vytvára každú výpoveď [15]. Napríklad výber slov čiastočne závisí od

zámerov hovoriaceho, čiastočne od syntaktických obmedzení, a čiastočne od stupňa relatívnej dostupnosti lexikálnych prvkov, pričom tento stupeň sa mení počas reči. Komplexné zvažovanie tejto ekonómie - ekonómie artikulácie pri hovoriacom a anticipovanej ekonómie spracovávaní pri poslucháčovi - zasahuje nezámerným spôsobom podobu každej výpovede. Ukazuje sa, že vývin jazyka je nezámerným účinkom zároveň zámerných i nezámerných aspektov reči, a v skutočnosti skôr nezámerných než zámerných. Historická lingvistika je individualistická, no nie v silnom zmysle slova.

Historická lingvistika je skvelým príkladom epidemiologickej disciplíny, ktorá ani neignoruje, ani neuprednostňuje dôvody aktérov a berie do úvahy všetky aspekty individuálnych správání - fyziologické i psychologické, vedomé i nevedomé - pri vysvetľovaní ich kumulatívnych sociálnych účinkov.

Niektorí by mohli namietnuť: historická lingvistika je jedinečná disciplína so svojimi vlastnými odborníkmi a svojimi vlastnými metódami. Jej vysvetlenia sa zameriavajú na faktory a kauzálne mechanizmy, ktoré sú zväčša špecifické pre jazyk. Historická lingvistika teda neposkytuje dobrý model pre sociálne vedy všeobecne. To všetko je pravda, ale práve kvôli svojej špecifickosti poskytuje historická lingvistika dosť všeobecné poučenie. Predstavte si sociologickú metodológiu, ktorá by kognitívne faktory *a priori* rozdelila na tie, ktorými sa má zaoberať sociológia - napríklad dôvody -, a na tie, ktoré má skúmať samotná psychológia. Takáto metodológia by prisúdila špeciálnym disciplinám, napríklad historickej lingvistike, celé rozsiahle oblasti sociálneho života. Skončilo by to definovaním vlastnej oblasti sociológie ako tej oblasti, v ktorej sa ukáže byť plodnou uprednostňovaná metóda. Rozvinutá empirická veda by však istotne nemala byť definovaná pomocou svojho nástroja.

Ešte dôležitejšie je to, že prípad historickej lingvistiky spochybňuje samotnú možnosť homogénneho vysvetlenia sociálnych faktov. V epidemiologickej perspektíve by nikto nemal očakávať, že model, ktorý najlepšie vysvetlí špecifický sociálny jav, sa bude dať automaticky použiť na iné sociálne javy. Epidemiológia je disciplína, bohatá na pojmové nástroje, no nemá všeobecnú teóriu. Dôvodom je to, že skúma kombinované účinky dosť rozdielnych mikro-mechanizmov, rôznych kombinácií mikro-mechanizmov, fungujúcich v rozdielnych prípadoch. Porovnajte napríklad prípad tabakovej závislosti s prípadom malárie. A podobne aj v epidemiológii reprezentácií sa dá očakávať, že kauzálne vysvetlenie rozdielnych sociálnych javov sa bude zakaždým odvolávať na rozdielne výseky rôznych environmentálnych a psychologických mikro-mechanizmov. Nestvuje najmä nijaký apriórny dôvod buď na zavrhnutie, alebo na úplné spŕahnutie sa na explanačnú relevanciu racionálnych konaní.

To, čo platí pre historickú lingvistiku, platí aj pre sociálnu oblasť všeobecne. Poskytnem iba jediný stručný príklad. Všimnime si mýty orálnej kultúry. Pri vysvetlení, že členovia nejakej kultúry veria v svoje mýty, sa spomínali dva typy dôvodov. V intelektuálnej tradícii od Jamesa Frazera po Robina Hortona sa tvrdí, že mýty poskytujú tejto kultúre najlepšie dostupné odpovede na otázky o živote, smrti, skupinovej identite, moci atď. Ja som zdôrazňoval iný druh dôvodov viery v mýty (pozri [14], kap. 2). Jednotlivci sa rodia a vyrastajú v spoločnosti, v ktorej tieto mýty už sú. Počúvajú ich z úst starších, ktorým majú dobré dôvody veriť. Mýty sú teda prijímané vďaka vnímavosti voči

"argumentu authority". Aj keď niektorí jednotlivci v skutočnosti považujú mýty zväčša za neuveriteľné, zároveň môžu považovať za neuveriteľné, že starší ľudia i takmer každý okolo nich sa zväčša vo svojej miere mylia. Značný stupeň intelektuálnej pokory by mohol nasvedčovať tomu, že skôr nasledujú všeobecnú mienku než svoje vlastné vývody.

Či už sa viera v mýty vysvetľuje spomínaním jedného či druhého typu dôvodov - hodnota mýtov ako odpovedí na veľké otázky alebo autorita prisudzovaná tým, od ktorých sa mýty preberajú -, alebo dokonca aj keď sa spomínajú oba druhy dôvodov naraz, aj tak budeme ďaleko od vysvetlenia, prečo mýty majú taký pozoruhodný druh obsahu, aký majú. Ak sú jednotlivci vo svojej viere motivovaní hľadaním odpovedí na veľké otázky a ak môžu byť uspokojení s tým druhom odpovedí, ktoré poskytujú mýty, tak prečo sa z takého obrovského priestoru možných odpovedí využíva v kultúrach iba veľmi limitovaná oblasť (jasne doložená v komparatívnej mytológii)? A argument autority je, samozrejme, v súlade s akýmkoľvek obsahom. Pri vysvetlení charakteristického obsahu mýtov sa teda musíme obrátiť na psychológiu a najmä na dve jej oblasti - psychológiu pamäti a psychológiu "naivných teórií".

V orálnej kultúre ľudská pamäť filtruje obsahy, ktoré sa najlepšie stabilizujú. Toto filtrovanie nie je iba kvantitatívne, je aj kvalitatívne. Napríklad príbehy sa pamätajú lepšie než opisy. Z príbehov sa pamätajú lepšie tie, ktoré majú "dobrú formu". Z príbehov s dobrou formou sa lepšie pamätajú tie, ktoré spomínajú určité typy postáv a objektov, atď. Témy optimálne pre ľudskú pamäť sú ukotvené v naivných teóriách, ktoré sú samy zakorenené v geneticky určených kognitívnych dispozíciách ([3]; [15]; [17]). Obsahy mýtov sotva vyberajú mechanizmy racionálneho hodnotenia. Zväčša ich vyberajú iné kognitívne mechanizmy, ktoré pôsobia vnútri jednotlivcov, no bez ich vedomia.

V takýchto podmienkach sa vysvetlenie mýtov musí odvolávať na rôznorodé faktory, niektoré ekologické, napríklad rozptyľ verbálnych reprezentácií v spoločnosti bez písma, a iné psychologické. Pokiaľ ide o psychologické faktory, niektoré majú do činnosti s vedomými procesmi či aspoň s procesmi schopnými stať sa vedomými, napríklad špekulatívne úvahy či rozhodovanie (o tom, komu veriť). Iné, najdôležitejšie psychologické faktory súvisia s bytostne nevedomými procesmi, napríklad s memorizáciou či spontánnym vytváraním intuitívneho poznania.

Spol'ahlivé vysvetlenie mýtu, tak ako spol'ahlivé vysvetlenie vývinu jazyka, musí byť kognitívne v silnom zmysle, a teda môže byť individualistické iba v slabom zmysle.

Malá rekapitulácia: Opísal som dve verzie individualizmu. Individualizmus v silnom zmysle (v ktorom "individuum" znamená osobu a správanie je vysvetľované pomocou dôvodov) je v protiklade nielen voči holizmu, ale aj voči určitému druhu podindividualizmu, podľa ktorého majú zohrávať hlavnú úlohu pri vysvetlení sociálnych faktov procesy, ktoré sa dejú v jednotlivom organizme bez toho, aby boli činní vedomého aktéra. Taktiež som dal do protikladu dve verzie kognitivismu. Kognitivismom v slabom zmysle je pomerne triviálne uznanie, že kognitívne javy môžu zohrávať nejakú úlohu pri vysvetlení sociálnych faktov. Kognitivismus v silnom zmysle je prijatie mechanistického a naturalistického programu kognitívnych vied.

Je úplne zrejmé, že v oboch prípadoch sú zaujímavejšie silné verzie: sú, samozrejme, otvorenejšie voči námietkam, ale aj potenciálne plodnejšie. Pokúsil som sa ukázať, že je nemožné rozhodnúť sa zároveň pre obe silné verzie individualizmu a kognitivismu. Súčasná individualistická sociológia je individualistická v silnom zmysle a kognitivistická v slabom zmysle. Takáto sociológia inšpirovala skvelé výskumy, lenže má tiež svoje limity - tak ako každý výskumný program - a tieto limity môžu byť značnejšie, než sa všeobecne uznáva. Pokúsil som sa ukázať, že program, individualistický v slabom zmysle a kognitivistický v silnom zmysle, inými slovami mechanistický a naturalistický program, môže byť tiež zaujímavý.

LITERATÚRA

- [1] ATRAN, SCOTT: *Cognitive Foundations of Natural History*. Cambridge, Cambridge University Press 1990.
- [2] BARKOW, J., L. COSMIDES & J. TOOBY (eds.): *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. New York, Oxford University Press 1992.
- [3] BOYER, P.: *The Naturalness of Religious Ideas*. Berkeley, University of California Press 1994.
- [4] DAWKINS, R.: *The Selfish Gene*. Oxford, Oxford University Press 1976.
- [5] DAWKINS, R.: *The Extended Phenotype*. San Francisco, Freeman 1982.
- [6] DENNETT, D.: *Consciousness Explained*. New York, Little, Brown, & Co. 1991.
- [7] HIRSCHFELD, L. A.: *Race in the making: Cognition, Culture and The Child's Construction of Human Kinds*. Cambridge, Mass., MIT Press 1996.
- [8] HIRSCHFELD, L. A. & GELMAN, S. A. (eds.): *Mapping the Mind: Domain Specificity in Cognition and Culture*. New York, Cambridge University Press 1994.
- [9] HUTCHINS, E.: *Cognition in the wild*. Cambridge, Mas., MIT Press 1995.
- [10] KARSENTY, B.: "Présentation." In: Gabriel Tarde: *Les Lois de l'imitation* (first edition 1890). Paris, Kimé 1993.
- [11] LEVELT, W. J. M.: *Speaking: From intention to articulation*. Cambridge, Mass., Bradford Books, M.I.T. Press 1989.
- [12] MILLIKAN, R. G.: *Language, thought, and other biological categories*. Cambridge, Mass., MIT Press 1984.
- [13] SALMON, M. H.: *Causal explanations of linguistic behavior*. Paper presented to the 10th International Congress of Logic, Methodology, and Philosophy of Science. Florence, August 1995.
- [14] SPERBER, D.: *On Anthropological Knowledge*. Cambridge, Cambridge University Press 1985.
- [15] SPERBER, D.: "Anthropology and psychology: towards an epidemiology of representations (The Malinowski Memorial Lecture 1984)." In: *Man (n. s.)* 20, 1985, s. 73 - 89.
- [16] SPERBER, D.: "Les sciences cognitives, les sciences et le matérialisme." In: *Le Débat*, 47, 1987, s. 105 - 115.
- [17] SPERBER, D.: "The epidemiology of beliefs." In: Colin Fraser & George Gaskell (eds.): *The social psychological study of widespread beliefs*. Oxford, Clarendon Press, 1990, s. 25 - 44.
- [18] SPERBER, D.: "The modularity of thought and the epidemiology of representations." In: L. A. Hirschfeld & S. A. Gelman (eds.): *Mapping the Mind: Domain specificity in cognition and culture*. New York, Cambridge University Press 1994, s. 39 - 67.

- [19] SPERBER, D.: *Explaining Culture: A Naturalistic Approach*. Oxford Blackwell 1996.
- [20] TOOBY, J. & COSMIDES, L.: "The psychological foundations of culture." In: J. Barkow, L. Cosmides & J. Tooby (Eds.): *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. New-York, Oxford University Press 1992.

Z nepublikovanej anglickej verzii článku "Individualisme méthodologique et cognitivisme." In: R. Boudon, F. Chazel & A. Bouvier (eds.): *Cognition et sciences sociales*. Paris, Presse Universitaires de France, 1997, s. 123 - 136, s prihliadnutím na francúzsku verziu preložil *Martin Kanovský*.